

Tadeusz Rażniewski, *Chcę żyć*, Łódź 1971:

Utwór pt. *Chcę żyć* to świadectwo żyjącego w obozie w czasie II wojny światowej Tadeusza Rażniewskiego. Tekst opublikowany został w 1971 roku w Łodzi przez nieistniejące już Wydawnictwo Łódzkie. Uzupełniono go krótkimi tekstami Bogdana Koczorowskiego, jednego ze współwięźniów Rażniewskiego. Włączone wspomnienia innego więźnia wypełniają ubytki pamięciowe głównego bohatera i uwiarygodniają jego wersję zdarzeń. Tekst Tadeusza Rażniewskiego to spisane w formie książki wspomnienia, przedstawione z perspektywy dorosłego mężczyzny.

Tematyką książki jest życie młodocianych więźniów obozu prewencyjno-wychowawczego mieszczącego się przy ulicy Przemysłowej w Łodzi, zwanego Polen Jugendverwahrlager der Sicherheitpolizei in Litzmannstadt lub KL-Kinder Litzmannstadt.¹ Obóz ten z założenia pozorować miał ośrodek, w którym dzieci zostaną „przechowane” podczas wojny (z niem. verwahren-przechowywać/chować/schować). W rzeczywistości jednak stanowił obóz koncentracyjny dla dzieci w wieku od dwóch do szesnastu lat.² Istotę zgodnego z prawdziwym przeznaczeniem obozu nazewnictwa podkreśla pierwszy więzień obozu, Zdzisław Włoszczyński. W przemówieniu wygłoszonym z okazji 41. rocznicy powstania obozu akcentuje fakt, iż ośrodek miał za zadanie unicestwić, a nie wychować zgromadzone dzieci.³

Obóz przy Przemysłowej utworzony został na terenie wydzielonym z łódzkiego getta, w okolicy cmentarza żydowskiego. Lokalizacja ta gwarantowała dużą dyskrecję, dzięki czemu nawet sąsiadujący z ośrodkiem ludzie nie byli świadomi jego istnienia. Ośrodek działał w latach 1942-1945. Mieszkańcami obozu byli najmłodsi zabrani z sierocińca, dzieci zamordowanych lub przebywających w więzieniach rodziców. Więźniowie mieli numery zamiast nazwisk, ubrani byli w drelichy i szare trepy. Na co dzień zajmowali się różnego rodzaju pracami, między innymi naprawianiem tornistrów i wyplataniem butów ze słomy. Wielu z nich zmarło wskutek głodu, zimna i wycieńczenia. Obozowymi „wychowawcami” byli m.in. słynący z wyjątkowego okrucieństwa Edward August, Sydonia Bayer oraz Eugenia Pohl. Liczba więźniów ośrodka nie została precyzyjnie ustalona do dzisiaj. Wynika to z braku wiarygodnych źródeł i danych dotyczących mieszkańców obozu. W większości opracowań wydanych w czasach PRL liczba więźniów oscylowała wokół 12 tysięcy.

Autor świadectwa pt. *Chcę żyć* w swojej książce opisuje codzienność w obozie przy Przemysłowej. Powszechnie dostępne fakty historyczne znajdują swe odzwierciedlenie w treści książki Rażniewskiego. Opowiada on o obozowych wychowawcach, karach za akty niesubordynacji czy wielogodzinnej pracy przy prostowaniu igieł i wiążącą się z nią przewlekłą chorobą oczu.

Pamięć o obozie przy Przemysłowej przez wiele lat była zaniedbywana. W ciągu kilkunastu lat po likwidacji obozu i zakończeniu II wojny światowej nie wydano wielu rzetelnych tekstów upamiętniających tragiczne wydarzenia Polen Jugendverwahrlager der Sicherheitpolizei in Litzmannstadt. Ponadto, obozowa infrastruktura ulegała stopniowej degradacji - część budynków została zburzona lub przekształcona, a z upływem czasu na terenie obozu powstało osiedle mieszkaniowe. Nie ocalono również dokumentacji sporządzonej przez Niemców podczas działalności obozu, gdyż zniszczyli ją oni w styczniu 1945 roku. Historia ośrodka przez dłuższy czas nie cieszyła się żadnym zainteresowaniem, wobec czego świadomość społeczna dotycząca obozu była znikoma. Dopiero w latach 60. zaczęły pojawiać się artykuły i inne teksty mówiące o Polen Jugendverwahrlager, jak np. *Reportaż z pustego pola* Wiesława Jażdżyńskiego, który

¹ Tadeusz Rażniewski, *Chcę żyć*, Wydawnictwo Łódzkie 1971, s.8.

² Agata Czajkowska, *Zbrodnie hitlerowskie na dzieciach. Rys historyczny obozu dla dzieci i młodzieży polskiej w Łodzi (1942-1945)*, Katedra Badań Edukacyjnych Uniwersytet Łódzki, s.4-5.

³ Ibidem.

notabene odegrał kluczową rolę w zapoczątkowaniu dyskusji dotyczących obozu. Mimo wielu nieścisłości faktograficznych zawartych w publikacjach, pamięć o obozie była stopniowo przywracana. Od 1966 roku temat martyrologii dzieci z Łodzi stawał się coraz bardziej znany. Zaczęto tworzyć wystawy poświęcone tejże tematyce, powstały również słupy z tabliczkami informacyjnymi, umieszczone w granicach obozu. W późniejszych latach pojawiło się również wiele tekstów kultury, które przekazywały wiedzę o obozach, np. monografia Józefa Witkowskiego pt. *Hitlerowski obóz dla dzieci w Łodzi*,⁴ publikacja Joanny Podolskiej *Litzmannstadt-Getto. Ślady*. Przewodnik po przeszłości czy film dokumentalny w reżyserii Łukasza Bindka pt. *Odebrano nam całe dzieciństwo*.

W utworze *Chcę żyć* wyżej wspomniany obóz jest głównym miejscem akcji. Rażniewski, opisując z perspektywy 25 lat swoje obozowe przeżycia, ukazuje sytuację dziecka więzionego w obozie w czasie II wojny światowej. Na początku historii pobieżnie kreśli obraz przedobozowego życia i wczesnego dzieciństwa. Opisuje swoją rodzinę oraz trudności, z którymi spotkał się po utracie ojca. Dzięki przedstawieniu wczesnego dzieciństwa autor pokazuje kontrast pomiędzy pozornie szarą codziennością na wolności a egzystowaniem w obozowej rzeczywistości. Wspomnienie wczesnego dzieciństwa sprawia, iż czytelnik może lepiej poznać autora, a tym samym zrozumieć jego historię. Druga część jego opowieści skupia się na życiu przy Przemysłowej. Relacjonuje on codzienne funkcjonowanie, opisując wielogodzinną pracę przy prostowaniu igieł, wszechobecny strach panujący w obozie, szerzące się choroby oraz stosunki między współwięźniami.

Tekst napisany został w formie pierwszoosobowej, co dodaje mu dynamiki i podkreśla wiarygodność przedstawianych wydarzeń. Być może był to celowy zabieg, mający na celu uatrakcyjnić tekst dla potencjalnego czytelnika. Sposób prowadzenia narracji sprawia, iż tekst jest klarowny i zrozumiały. Przekaz jawi się jako przystępny dla każdego czytelnika, gdyż język, którym posługuje się Rażniewski jest prosty, pozbawiony wyszukanych środków językowych. Treść jest bogata w kolokwializmy, dzięki czemu utożsamienie się z przeżyciami głównego bohatera staje się prostsze.

Utwór Rażniewskiego na tle innych dzieł upamiętniających obóz wyróżnia się ze względu na to, iż jego autorem jest były więzień. Książka ta stanowi zbiór wspomnień mężczyzny, który w dzieciństwie doświadczył obozowego życia. Niewątpliwie podwyższa poziom świadomości społecznej o istnieniu ośrodka, pełni rolę świadectwa tamtych czasów. Treść skupia się na odczuciach ośmioletniego chłopca, który pozostawiony sam sobie musi zmierzyć się z obozową codziennością. Po zapoznaniu się z książką dostrzec można wiele mechanizmów rządzących obozowymi jednostkami oraz zmiany zachodzące w psychice dziecka narażonego na traumatyczne przeżycia.

Zawartość książki jest zbieżna ze źródłami naukowymi opisującymi obóz przy ulicy Przemysłowej, jednak forma tekstu wskazuje na subiektywną relację. Wskazuje na to choćby moment, w którym Tadeusz zastanawia się nad swoim losem i wypowiada słowa: „Nie rozumiem, dlaczego nie mogę przebywać z rodzicami?”.⁵ Zdanie to podkreśla niewiedzę chłopca, wynikającą z jego młodego wieku. Innym momentem, który pokazuje niedojrzałość Tadka jest rozmowa z kolegami, gdy prosi on o wytłumaczenie słów takich jak „proletariusz” i „solidarność”.⁶ Brak elementarnej wiedzy, mający przyczynę w bardzo młodym wieku chłopca sprawia, iż Tadek jawi się jako nieświadome otaczającej go rzeczywistości dziecko.

⁴ Józef Witkowski, *Hitlerowski obóz koncentracyjny dla małoletnich w Łodzi*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1975.

⁵ Tadeusz Rażniewski, *Chcę żyć*, Wydawnictwo Łódzkie 1971, s.76-77.

⁶ Ibidem., s.45.

Istnieje teoria mówiąca o tym, iż skierowanie do druku tekstu Rażniewskiego nie było podyktowane jedynie chęcią rozpowszechniania wiedzy o obozie i jego ofiarach. Zapoznając się z powodami trafienia małego Tadka do obozu, nie sposób oprzeć się wrażeniu, iż między wierszami podkreślony został fakt działalności rodziny Rażniewskich w konspiracji o profilu komunistycznym. Zestawienie wątków martyrologii dziecięcej z pozornie odległą tematycznie bohaterską aktywnością komunistycznego podziemia sprawia, iż tekst jawić może się jak utwór powstały „na zamówienie”. Nie ma jednak dowodów jednoznacznie potwierdzających tę tezę, dlatego są to jedynie przypuszczenia.

Świadectwo *Chcę żyć* stało się inspiracją dla reżysera filmowego, Zbigniewa Chmielewskiego, który na podstawie wspomnień zawartych w książce opracował scenariusz do filmu zatytułowanego *Twarz Aniola* z 1971 roku. Owe dzieło filmowe jawi się jako luźna adaptacja książki Tadeusza Rażniewskiego. W wersji filmowej bowiem osią fabuły jest relacja między ofiarą a oprawcą, natomiast w książce tematyka opiera się na wielu aspektach życia obozowego.

Książka pt. *Chcę żyć* jest niezwykle istotnym świadectwem tamtych czasów. Utwór Rażniewskiego nie jest pozycją powszechnie znaną i popularną, jednak niewątpliwie wartą uwagi, gdyż w przystępny sposób obrazuje sytuację dziecka podczas II wojny światowej, tym samym znacznie wpływając na poziom świadomości na temat obozu przy ulicy Przemysłowej. Napisany prostym słownictwem tekst będzie odpowiedni zarówno dla chcących poznać historię obozu uczniów, jak i dla poszukujących różnych perspektyw badaczy.

Literatura:

- Rażniewski Tadeusz, *Chcę żyć*, Wydawnictwo Łódzkie 1971.
- Włoszczyński Zdzisław, wspomnienia z pobytu w obozie wygłoszone podczas uroczystości spotkania z młodzieżą szkolną w 41. rocznicę powstania obozu, pod hasłem: „Zabrano Wam życie, dziś dajemy Wam tylko pamięć”, Zbiory Archiwum Okręgowej Komisji Historycznej ZBoWiD w Łodzi, Relacje Przemysłowa, nr. inw. 63, T. 719.
- Podolska Joanna, *Litzmannstadt-Getto. Ślady. Przewodnik po przeszłości. Piątek Trzynastego* Wydawnictwo, Łódź 2004.
- Jażdżyński Wiesław, Reportaż z pustego pola.
- Bindek Łukasz, *Odebrano nam całe dzieciństwo*, 2017.
- Czyżewski Andrzej, *Obóz dziecięcy w Łodzi jako element polityki pamięci historycznej PRL*, [w]: *Łódź pod okupacją 1939-1945*, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Łodzi, Łódź-Warszawa 2008.
- Czajkowska Agata, *Zbrodnie hitlerowskie na dzieciach. Rys historyczny obozu dla dzieci i młodzieży polskiej w Łodzi (1942-1945)*, Katedra Badań Edukacyjnych Uniwersytet Łódzki.
- Witkowski Józef, *Hitlerowski obóz koncentracyjny dla małoletnich w Łodzi*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1975.

(opracowała Patrycja Oganiaczek - absolwentka Wydziału Filologicznego UŁ, autorka pracy licencjackiej "Obraz dziecka w obozie w czasie II wojny światowej na przykładzie książek "Los utracony" Imre Kertésza i "Chcę żyć" Tadeusza Rażniewskiego")

PS

Ww. tekst A. Czyżewskiego zawiera interesującą interpretację *Chcę żyć* (rozdział *Chcę żyć – relacja świadka „polityczne słusznego”* – s. 402)
Urszula Sochacka, kierownik projektu